

OSMANLI-TÜRK TOPLUMUNUN BATI DÜNYASI İLE İLİŞKİLERİNİN TÜRK SİYASETİNİN YAPISAL KARAKTERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Osmanlı-Türk dünyasının Batı ile ilişkilerinin günümüze dek gelen yansımalarını tartışabilmek için, öncelikle Türk ulusunun yapısal bazı özellikleri ve tarihsel süreci hakkında bazı küçük notları aktarmak gereklidir.

Özellikle İngiliz oryantalistler tarafından sıklıkla işlenen konu, Türklerin göçebe bir toplum olması sebebiyle bir medeniyet kurma yeterliliğine sahip olmadıkları idi. 20. Yüzyılda İngiliz düşünürler başta olmak üzere hemen hemen tüm Avrupa yazınında Bozkır kültürünün etkin olduğu alanlarda hareketli yaşamdan kaynaklı, yerleşik hayata geçilmesinin tercih edilmediği ve bunun da bir uygarlık oluşturma önüne geçtiği iddia edilmiştir. Ancak arkeolojik ve tarihsel çalışmalar zaman içerisinde bu yaygın ön kabulün yanlış olduğunu göstermiştir. Sözgelimi 1960'lı yıllarda keşfedilen Isık Kurganı bu iddianın önemli ölçüde geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır. MÖ. 5. Yüzyıla ait bir Saka Prensinin mezarında yapılan çalışmalar sonucu, Göktürk yazısına çok benzeyen bir alfabe ile yazılmış yazılar ve çok sayıda mücevherat bulunmuştur. Öyle ki bugüne kadar yapılan keşifler arasında Tutankamon'un mezarı dışında yeryüzünde bir mezarda bulunan en fazla kıymetli element bu anıt mezarda bulunmuştur.

Bu keşfin sosyoloji ve tarih açısından önemi şudur: Türkler daha MÖ. 5. Yüzyılların öncesinde dahi, bir devlet ve hükümet geleneği olan, ince kuyumculuk ve alet işleme yapabilecek kadar gelişkin teknolojileri ve edebi metinler bırakabilecek erişkinlikte edebiyatları olan bir ulustur. Bu keşiften yola çıkarak kesin olarak söylenebilecek çıkarımların dışında basitçe bir tahminle şu da ileri sürülebilecektir: Türk Tiginine (prensine) anıt olarak bırakılan bu mezardan çıkarılan bilgiler ışığında, elde edilen bilgi, kültür ve birikimin muhtemelen yıllar süren bir tarihsel süreçle elde edilmesi gerekeceğinden, Türk ulusunun kültür, medeniyet ve devlet geleneği anlamındaki tecrübelerinin MÖ. 5. Yüzyılın çok daha gerilerinde başlaması beklenir. Batıda, Roma İmparatorluğu'nun MÖ. 7. Yüzyılda bir şehir devleti olarak kurulduğu ileri sürüldüğünden yola çıkılarak, Türk Devlet Geleneğinin Avrupa'dan çok daha eski olduğu ileri sürülebilir. Hiç olmazsa denk olduğu kesindir.

Tarihsel arka plan açıklandığı şekilde olduğunda ve Göçebe Kültür daha iyi analiz edildiğinde, aslında bazı olguların sadece modernitenin öncüsü olan Avrupa'nın algılarıyla açıklandığında yetersiz kalmaktadır. Örneğin; feodalitenin alternatifi olarak sadece Asya Tipi Üretim Tarzı anlayışı getirildiğinde ve feodal olmayan bir toplumu, kendi iç dinamikleriyle değil de basmakalıp tanımlarla kategorize ettiğinde, araştırmacıların olguları açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir.

Asya Tipi Üretim Tarzı; Karl Marks'ın sınıai tipi kapitalizme Avrupa'da olduğu şekliyle Doğu toplumlarında geçilememesine bulduğu genel bir formül olarak görülebilir. Kendine yetebilecek kadar üretim yapan kapalı köyler, ya da Doğan Avcıoğlu'nun

tanımlamasıyla “tek hücreli canlılar” sistemiyle geçinen ve özel toprak mülkiyeti olmayan (ki anahtar husus bu gibi görünmektedir.) bu toplumlar feodalizm ve kapitalizm süreçlerini Avrupa’daki örnekleri gibi yaşamamışlardır. Marks’ın kendisi bile daha sonra edindiği farklı çalışmalarda, örneğin Çin’de belirli oranda özel ve kamu mülkiyetinin bulunduğunu tespit ederek, asıl odaklanılması gereken hususun özel mülkiyet temelinde değil kendine yeterlik temelinde yapılabilecek bir sınıflandırmayla mümkün olduğunu görmesine rağmen yine de uzun yıllar Asya Tipi Üretim Tarzı, salt özel mülkiyetin olmaması yönünden tanımlamanın unsuru olmuştur. Bu bakımdan İsmail Cem de, yayınlandığı dönemde çok ses getiren çalışması *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi’nde*, Osmanlı İmparatorluğu’nu 1600’lü yıllara kadar esasen merkezîyetçi, devletçi ve özel mülkiyetin uygulanmadığı, çağının ilerisinde bir toplum olduğunu savunur. Cem’in burada geri kalmışlığa ilişkin ölçütü, o toplumun başlangıç ve vardığı nokta arasındaki potansiyelin değerlendirilebilip değerlendirilemediği üzerinedir. Kendi deyimiyle Mozambik her zaman Mozambik’tir. Ancak Osmanlı açısından durum bundan çok daha kötüdür. Yine yazarın kendi deyimiyle geri kalmışlığı belirtileriyle değil, oluşumuyla ele almaktadır. Ancak bu bakış açısı meselenin dinamik yapısını tarihsel süreçte incelemeye uygun görülmemektedir. Çünkü esasen Asya Tipi Üretim Tarzı sınıflandırması daha baştan kendi içinde sorunlu bir yaklaşım olup, İsmail Cem’in bakış açısıyla Avrupa’da meydana gelen büyük değişimlerin Osmanlı toplumuna etkisi eserin genel hatlarıyla incelenmesinde sanki ikinci derece önemde bir unsurmuş gibi gözükmekte, ya da en azından zaten evrimleşme dinamiklerinden yoksun olan Osmanlı toplumunun tamamen parçalanmasını getiren “son darbe” olarak anlatıldığı intibayı uyanmaktadır. Oysa Osmanlı toplumu en azından üretim yönünden Asya Tipi Üretim Tarzından ziyade Batı toplumlarına benzemektedir. Köylünün küçük de olsa toprağının bulunduğu, küçük işletmelerde üretim gerçekleştirerek Pazar için olmasa da kendi için üretim gerçekleştirdiği ve köyün kamusal kişiliğinden belirli oranda bağımsız olduğu gibi hususları Doğan Avcıoğlu *Türkiye’nin Düzeni* adlı eserinde tespit etmiştir. Bu tespitlere, Türk köy geleneğinde var olan “imece” unsurunu da eklemek gerekir. İmece; köylünün fazla miktarda işçilik gerektiren topraklarda yardımlaşarak daha kısa zamanda daha çok toprağı ekmesi ve hasat etmesi anlamında kullanılan bir terimdir. Yüzyıllardır süren ve hatta çağdaş dönemlerde dahi daha sınırlı oranda olsa da devam eden bu gelenek sayesinde köylü daha büyük miktarda toprağını ekme ve üretim gerçekleştirme olanağına sahip olmuştur. Bu bakımdan daha fazla ürün elde edilmesi, kişisel ihtiyaçların karşılanması yanında küçük ölçekte de olsa takas ve ticaret yapma imkânı vermiştir. Bu bakımdan Osmanlı köylüsü ile Avrupa köylüsü arasında büyük farklar olmadığı gibi Osmanlı köylüsünün bir adım önde olduğunu öne sürmek abartılı olmayacaktır. Avrupa serfi, ürünün önemli bir kısmını feodal beyler ile paylaşırken reaya ürününü benzer biçimde “devletle” paylaşmaktadır. Doğan Avcıoğlu haklı olarak Osmanlı reayasının tamamen köy mülkiyetinden ibaret olan Asya Tipi Üretim Tarzından farklı olarak Avrupa feodalitesindeki serfe benzetilmektedir. Sonuçta gelirinin bir bölümüne el konulan köylünün sömürülmesiyle oluşan feodalizmden bahsedildiğine göre “el koyanın” niteliği sömürünün ve düzenin şeklini değiştirmemektedir.

Eric Jan Zürcher de benzer biçimde *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* adlı eserinde nüfus, ekonomi ve yönetim alanındaki içsel zorluklara dikkat çekmektedir. Ancak Osmanlı modernleşmesine tesir eden hususları 1800’lü yıllardan başlayarak ele almak, kanımızca eksik

ve hatalı bir değerlendirmedir. Elbette tek başına bir tek olaydan ya da süreçten yola çıkılarak değerlendirme yapılamaz ancak tarihsel verilerin net bir biçimde ortaya koyduğu en önemli olgu; Osmanlı düzeninin 1600’lerden itibaren gerilemesinin coğrafi keşiflerle doğrudan ilgili olduğudur.

Ne Asya Tipi Üretim Tarzı seçeneği, ne de Batı gerçeğinden farklılaşmış kapalı bir Osmanlı iç dinamikleri savunusu, ekonomik gerilemeye eşlik eden büyük bir sosyolojik ve politik buhranın temellerini, coğrafi keşifler sonucu elde edilen emtia ve sermayenin, Batıda çığır açan gelişmelere yol açtığı ve sadece Osmanlı’nın ekonomik ve askeri gerilemesine değil aynı zamanda sosyolojik sarsıntılar ile politik düzensizliğine de doğrudan faktör olduğu gerçeği kadar iyi açıklayabilmektedir. Bu önerme ile ilgili bağlantı şu örnekle kurulabilir: Uzay araştırmaları ve bilgi toplumunun kuantum teknolojileriyle eş güdümlü olarak yürütüldüğü çağımızda da bir uluslararası denge bulunmaktadır. Başat ya da yeterince etkili olmayan herhangi bir gücün; sözgelimi Mars’da milyonlarca ton altın bulup dünya piyasasına sürmesi nasıl ki dünya politik, ekonomik ve toplumsal dengesini köklü biçimde değiştireceğini rahatlıkla öne sürülebilir. Dünya piyasasında ve ekonomik elemanların hiçbir düzeyinde bulunmayan, öngörülemeyen böyle bir varlık nasıl ki tarihi değiştirecek ölçüde büyük sarsıntılar yaratırsa, coğrafi keşifler de Osmanlı toplumu için aynı ölçüde büyük sarsıntılar yaratmıştır. Denilebilir ki Osmanlı toplumu tüm Doğu toplumları arasında Batı ile sınırdaş ve ona en yakın kültür olması sebebiyle bu sarsıntılardan en fazla etkilenen toplum olmuştur. Hemen hemen adı geçen tüm düşünürlerin kabul ettiği üzere sadece bir tarım toplumu olmayan, aynı zamanda çağına göre büyük sayılabilecek bir ticaret merkezi olan Osmanlı Devleti, Baharat ve İpek yollarının Batıya açılan kapısı, önemli bütün boğaz ve denizlerin sahibi, Çin ve Hindistan yolunun Batı kıyısında ve bu yolların tek sahibi konumundadır. Dolayısıyla kervansarayları ve limanlarıyla oldukça canlı bir ticaretin de ana üssü konumundadır. Doğudan batıya gidecek olan her şey Osmanlı topraklarından geçmek zorundadır ki sadece bu bilgi bile stratejik konumun önemini anlatmaya yetmektedir. Bütün bu düzen önce coğrafi keşifler ve arkasından gelen aydınlanma çağı ile sanayi devriminin devlet üzerindeki yıkıcı etkileriyle daha 1600’lerden itibaren Osmanlı’yı geriletmeye başlamıştır. Önce ticaret güzergâhlarının önemini yitirmeye başlaması, sonrasında Batıdaki sermaye birikiminin hızla teknolojik gelişmelere ve nihayetinde sanayi devrimine dönüşmesi, Osmanlı ekonomisinin sonunu hazırlamıştır. Kuşkusuz basitçe anlatılan ve Türkiye’nin Batıyla ilişkisinin “çağdaşlaşma” başlığıyla anlatımına zemin hazırlayacak bu tarihsel süreç, her biri birbirinin içine geçen ve etkileri diğer olayları etkileyen bir örüntü biçimindedir. Bu bakımdan Osmanlı-Türk toplumundaki bu belirgin Batı etkisinden hiç bahsetmeden geri kalmışlığın kökenlerini Osmanlı geleneğindeki “denkserlik” ilkesine; yani toplumdaki verili konumun ve hiyerarşik düzenin verdiği iktisadi “ödülleri” yetinmeye bağlayan Şerif Mardin’e katılmak mümkün değildir. Eğer bu bir etken ise kendilerine bir bucak ve bir yayla tahsis edilen Kayı boyu, nasıl olup da bir imparatorluk kurabilmiştir? Tarihsel süreç içerisindeki gelişmeleri, dışsal ve içsel unsurları birlikte değerlendirerek her bir nedenin kendisinden sonra gelen sonuçla doğrudan ilişkili olduğu gerçeğiyle değerlendirmek gerekir. Ayrıca kimi olguların da kendi dönemindeki koşullar içerisinde ele alınması ve statik bir anlayıştan uzak ele alınması gerekmektedir. Örneğin; kapitülasyon kavramının Osmanlı-Türk toplumuna etkilerini incelerken 16. Yüzyılla 19. Yüzyıl arasında bir fark bulunacağı aşîkârdır.

Bunun gibi genel olarak 15. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devletinin gerilemeye başladığı, bu gerilemenin etkilerinin bir kısmının imparatorluğun gücüyle orantılı biçimde kısmen azaltıldığı ya da yavaşlatıldığı; ancak asla tamamen ortadan kaldırılamadığı söylenebilir. Bu noktada, devlet aklına 17. Yüzyıldan itibaren artık “Batılılaşma” kavramının ilkel düzeyde de olsa girdiği söylenebilir. İster Batı teknolojisinin alınması gibi salt kaba çözümler şekliyle olsun, ister Batı karşıtlığı görünümünde olsun Batı mefhumu Osmanlı sınırlarına girmiştir.

Osmanlı Devleti ve toplumuna vurulan darbeler, devletin yöneticilerini öncelikle basit tedbirler almaya itmiştir. Örneğin altın ve gümüş karşılığı yapılan alışverişlerin denetlenmesi ve küçük işletmelerin en azından bir kısmının üretiminin arttırılmaya çalışılması gibi. Ancak Batı üstünlüğünün yavaş yavaş Osmanlı Devlet yönetimi ve entelejansiyasında hissedilmeye başlanması III. Selim ve II. Mahmut reformlarını getirmiştir. Hadisenin ekonomik boyutları kısmen anlaşılmış olmakla birlikte bu reformların iki önemli özelliği bulunmaktadır: Birincisi yapısal özelliği yoktur. Reformdan anlaşılan şey bazı teknik, askeri ve idari değişikliklerin yapılması; yani tam olarak Avrupa’dakine benzer teknik ve askeri yeniliklerin yapılması yeter görülmüştür. İkinci olarak reformların Batıda olduğu gibi bir tabanı ve destekçisi yoktur. Doğan Avcıoğlu’nun adlandırdığı haliyle prekapitalist düzenin köhneleşmiş yapılarını ortadan kaldırdıktan sonra, kalan zeminde üzerine inşa edilebilecek bir burjuva sınıfı ve dayanılabilecek bir kesim yoktur. Bunun yanı sıra tepeden inmecilik hususunda her ne kadar benzeşse de sözgelimi Japonya’nın kapitalistleşme sürecinde olduğu gibi aşırı baskıcı ve merkeziyetçi bir dikta rejimi de bulunmamaktadır. Ancak en önemli noktalardan biri de hiç kuşkusuz bu ülkenin aşırı fakirliği ve hammadde kaynaklarının yetersizliği sebebiyle Batı tarafından sömürgeleştirilmeye değer bulunmamasıdır.

Diğer taraftan, pek çok otorite tarafından “Türk sanayisini bitiren belge” olarak nitelenen 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması; ya da tarihimizde bilinen adıyla Baltalimanı Antlaşması, Türk topraklarının kapitalistleşme gibi bir doğal yönelimi olacak idiyse de bunu tamamen yok etmiştir. Tarihte artık ezbere bilinen maddelerinden özetle herhangi bir Osmanlı tacirinin kendi ülkesinde yabancılardan daha fazla gümrük vergisi ödemesini sağlayan, Osmanlı zenginliklerinin Batıya akması, diğer taraftan zaten yeterince güdük olan Osmanlı sanayisinin tamamen yok olması ve nihayetinde ülkenin tam anlamıyla dışa bağımlı hale gelmesinin yolu bu antlaşmayla ardına kadar açılmıştır. Sonraki 10 yıl içerisinde önce kapitülasyonlar bütün Avrupa devletlerini içerecek şekilde genişletilecek, sonrasında ise Osmanlı toprakları parça parça paylaşılarak bir yandan askeri ve siyasal alanda ardı ardına darbeler vurulurken diğer tarafta da ülke yarı sömürge haline getirilerek Avrupa devletleri tarafından geçmişte Amerika ve Afrika kıtalarında yapılan vurgunun bir benzeri gerçekleştirilecektir. Aradaki belki en önemli fark Osmanlı coğrafyasında yapılan sömürünün yerli işbirlikçiler eliyle de gerçekleştirilmesi olacaktır.

Aynı dönemde Tanzimat ve Islahat hareketlerinin ortaya çıkması tesadüf değildir. Her iki hareket de Baltalimanı Antlaşmasıyla başlanan paylaşımın hukuki ve siyasal altyapısını hazırlamaya yöneliktir. Siyasal tarihimizde ve düşün dünyamızda yer tutan Tanzimat dönemi ayrıca siyasal olarak ele alınacağı için bu bölümü yalnızca Eric Jan Zürcher’in küçük bir eleştirisi ile kapatmak yerinde olacaktır. Yazar Tanzimat reformlarını gayrimüslimlerin eşit haklara en azından kağıt üzerinde sahip olma mücadelesi bakımından yerinde ve

reformcuların en azından bir bölümü açısından samimi görmektedir. Kuşkusuz Fransız Devrimi sonrası Avrupa'ya yayılan liberalizm, milliyetçilik ve hürriyet akımlarının Osmanlı tebaasını çok etkilediği ve özellikle gayrimüslim azınlıklar arasında bağımsızlık hareketlerini başlattığı su götürmez bir gerçektir. Yine devleti kurtarma çabası içerisindeki aydınların hiç olmazsa bir bölümünün Avrupa'da Osmanlı lehine avantaj sağlama ve reformlar sayesinde bir Osmanlı milleti yaratmayı uman iyi niyetli fikirler içerisinde olabileceği düşünülebilir. Ancak Islahat Fermanının özellikle askerlikle ilgili maddeleri gayrimüslimlerin büyük tepkisini çekmiştir. Yazarın eşitlik olarak gördüğü bahsi geçen maddeler aynı zamanda birer yükümlülük getirmektedir ve azınlıkların o ana dek muaf oldukları askerlik hizmetini zorunlu hale getirerek gerçekte bu ayrıcalıklara son vermektedir. Ya da azınlıklar o kadar da (!) eşit olmayı istememişlerdir denebilir. Yine Zürcher eserinin bir bölümünde azınlıklarda yer alan bağımsızlık hareketlerini devrimin etkisi ve Batılı güçlerin kışkırtmaları yanında “içten Hristiyanlık dayanışmasına” bağlamaktadır ki kanımızca bu da çok spekülative bir tanımlamadır. 1402 Ankara Savaşı'nın ardından Timur'un yenilmesi sonucu dört şehzadesi taht kavgasına tutuşmuş ve ülkenin dörde bölünmesinden başka neredeyse Osmanlılar tarafından ele geçirilen bütün Anadolu beylikleri yeniden bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ülke öylesine bölünmüştür ki, sonunda tüm kardeşlerini ekarte ederek başa geçen Çelebi Mehmet, tarihte devletin ikinci kurucusu anılmaktadır. Anadolu'da ve Rumeli'de bu karışıklıklar ve taht kavgaları devam ederken Osmanlı'nın o dönemde neredeyse tamamen gayrimüslimlerden oluşan Balkan topraklarında Sırp, Yunan, Arnavut, Leh, Makedon, Hırvat ve Macar azınlıklardan oluşan tebaasından kaçınılmaz bağımsızlık fırsatını kullanmak için “Hristiyanlık dayanışması” ülküsüyle ayaklanmaya karar vermişlerdir denirse; sorunun cevabı hiçtir! Fatih Sultan Mehmet döneminde, Ortodoks Hristiyanlara Katolik Kilisesi tarafından yapılan tüm ittifak teklifleri Ortodoksların ezici çoğunluğu tarafından reddedilmiştir. Yine Balkanlardaki azınlıklar Katolik Macarlardan Müslüman Türklerle işbirliği yapmayı tercih etmiştir. Bu örneklerde de görüldüğü üzere, konunun Hristiyan dayanışması, Müslüman ittifakı gibi unsurlarla alakası bulunmamaktadır. Mesele; Osmanlı düzeninin bozulmuş olması, yazarın da ifade ettiği üzere Batılı devletlerin ülkeyi himaye bölgelerine ayırmış ve azınlıkları kışkırtmakta olması ve Osmanlı'daki bozulma, çarpık ve anarşiden yılmış olan Hristiyan ahalinin milliyetçilik akımının etkisiyle isyanından ibarettir. Hatta Niyazi Berkes *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adlı eserinde, Balkanlarda Yunan olmayan Ortodoks ayrılıkçıların verdiği mücadelelerin, Osmanlı kadar ekümenik unvanı verilen ve tüm Ortodoksların liderliğini üstlenen Rum kilisesine karşı da geliştiğini belirtmektedir.

Yukarıda ayrıntılarıyla anlatılan coğrafi keşifler ve Batıda artan zenginlik yeni bir sınıf olan burjuvaların öncülüğünde Fransız Devrimini ve bu devrimin sonucunda modern siyasi akımları dünyaya kazandırmıştır. Avrupa'da serflerin giderek şehirleşerek sanayi devriminin yeni işçi sınıfını oluşturmasıyla liberalizm, sosyalizm, milliyetçilik gibi ideolojilerin kök salıp yayılmasına sebep olmuştur. Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu da bu akımların etkisini fazlasıyla hissetmekteydi. Özellikle emperyal ve çok uluslu bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nun milliyetçilik akımlarının etkisini şiddetli biçimde hissettiği bir vakıadır. Tanzimat devrimi ve yukarıda anlatılan ekonomik sosyal etmenler Osmanlı topraklarında sırasıyla önce Osmanlılık sonra da İslamcılık ve milliyetçilik akımlarını ortaya çıkarmıştır.

II. Mahmut Döneminin bir İngiliz bir Fransız yanlısı kararsız politikalarının ve her seferinde uğranılan hayal kırıklığının ardından Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi düşünürlerin öncülüğünde Osmanlı vatanseverliği çizgisinde Yeni Osmanlılar akımı ortaya çıkmıştır. Mahmut ıslahatlarının en belirgin yönünü teşkil eden modern askeri ve teknik okullarda yetişen Türk aydınları İmparatorluğun kurtuluşu için çareler üretmeye çalışırken Doğan Avcıoğlu'nun deyişiyle "Tanzimat Batıcılığın çıkmazda olduğunu ilk anlayan Namık Kemal olmuştur." Ancak belki de yine yaşadığı dönemin çelişkileri Namık Kemal'in kişiliğinde vücut bulmuş, bir taraftan 1838 Antlaşmasını eleştirip milli bir kapitalizm kurulması taraftarı söylemlerde bulunurken, diğer taraftan da Tanzimat'ın yabancı devletlerin himayesinde bulunmasını doğal sayacaktır. Bir yandan eski düzenin üzerine yeni kurumların anayasa ve eğitim marifetiyle eklenerek geri kalmışlığın giderilebileceğini savunurken, diğer taraftan da şeriat düzenini savunmuştur. Bu aydın tipini en iyi anlatan edebi metinlerden biri Ömer Seyfettin'in son derece yalın öyküsü *Küçük Hikaye'dir*. Öyküde bir Osmanlı eliti olan Türk, Ermeni, Rum, Bulgar, Arnavut ve Arap eşrafından kendisi gibi elit dostlarıyla bir cemiyet kurarak devleti kurtarma çalışmalarına girişmiştir. Bir Osmanlı milleti yaratabilmek adına önce hiç kullanılmayan bir dil olan Esperanto'nun resmi dil olarak kabul edilmesini, tüm tarihlerin ve ulusal günlerin reddedilmesini, dinsel ayrılıkların giderilmesi için dinsizliğin kabul edilmesini ve geleneklerin bırakılmasını önerecek olur. Her toplantıda bu uçuk fikirler bir azınlık üyesinin katılımı bırakmasına neden olur. Nihayet cemiyette sadece kendisi ve bir Türk dostu kalır. Büyük bir şevkle, dışarıdaki dünyayı tamamen unutarak kurdukları yeni devletin ve milletin "taslağı" olarak hazırladıkları sözleşmeyi duyurmak için cemiyetten çıktıklarında Türk ulusunun bağımsızlığını kazandığını hayretle görürler. Osmanlılık en az bahsi geçen hikayede anlatılan kadar absürt ve temelsiz bir ideoloji olarak belirli bir süre gerçekten büyük bir etki yaratmıştır. Gerçekten de çok şey bekledikleri anayasa hareketlerinden muvaffak olamayacaklarını anladıklarında bir darbe ile Sultanı devirmeye muvaffak olan Yeni Osmanlılar, hiç hesaba katmadıkları Batı emperyalizminin tenkitlerine uğrayarak toprak kaybına sebep olacak nihayet Abdülhamit tarafından alaşağı edileceklerdir.

Namık Kemal ve ekibinin başarısızlığına karşın ardılarını vatanseverlik ve aydınlanma hususlarında büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Gerçekten de mesajının halka ulaşmaması ve sürgün edilmelerine karşın ülkenin biricik okumuş unsurlarını yetiştiren Mülkiye, Tıbbiye ve Askeriye gibi kurumlarda vatansever ve aydın gençler yetişmektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de aralarında bulunduğu 1880'lerin bu parlak nesli, devleti kurtarmak için küçük bir azınlık olarak 30 yıla yakın bir mücadele vereceklerdir. Bunlar da tıpkı Yeni Osmanlılar gibi halka karşı güvensiz ve istibdat önderi olarak gördükleri Abdülhamit karşıtıdır. Yeni bir anayasa ile topluma verilecek tepeden inme eşitlik ve özgürlüklerin dağılmayı önleyeceği görüşündedirler.

Abdülhamit döneminin ikinci önemli ideolojisi olarak İslamcılık ortaya çıkacak ve bizzat padişahın öncülüğünde Halifelik makamı yüceltmeye çalışılarak bu defa hiç olmazsa Müslüman toplulukların bir arada tutulmasına çalışılacaktır.

Bu grupların dışında Avrupa'da ikamet eden Prens Sabahattin'in ademi merkeziyetçilik yanlısı küçük bir grubu da İngiliz desteği, olmadığı takdirde herhangi bir

Avrupalı gücün yardımı ile Abdülhamit'i düşürme sevdası içindedirler. Tahmin edilebileceği gibi hiçbir zaman etkili olamamışlardır.

Jön Türklerin fikri temelini oluşturduğu İttihat ve Terakki Partisi, özellikle subaylar arasında örgütlenerek etkili olmuş ve 1908 Devrimi ile iktidarı ele geçirmeye muvaffak olmuştur. Bu parti de önce İngiliz sonra Alman yanlısı bir politika izleyerek devleti kurtarmaya niyetlenmiş lakin İngiliz-Alman çıkarlarının çeliştiği noktada önce ülkeyi Balkan Savaşında ağır bir yenilgiye uğratmış sonrasında ise Birinci Paylaşım Savaşı'na sokarak yok olmasına sebep olmuşlardır.

Kısaca özetlenmeye çalışılan bu siyasal tarihte Türkiye topraklarında ortaya çıkan siyasal hareketlerin tamamının bir ortak özelliği olduğu ve bu özelliğin de Türk Siyasetinin günümüze kadar gelen süreçteki en önemli yapısal sorununun temellerini attığı görülmektedir. Bu sorun Batı üstünlüğünün veri olarak alınması ve çağdaşlaşma ile Batılılaşmanın eş anlamlı görülmesidir. Türk siyasetinin bu en önemli yapısal sorunu bağımsız bir politika ve düşünce üretilebilmesinin önündeki en önemli engeldir. Türk Siyasal hayatında, kabaca modern akımların dahil olduğu 300 yıl boyunca etkili olan tüm akımlar arasında Bazı sosyalist ve İslamcı hareketler dışında Batı üstünlüğünü reddeden ve özgün milli demokratik bir çağdaşlaşma projesi geliştiren kuram yoktur. Düşün anlamında önce sadece teknik gelişmelerin takibi ile Batının yakalanabileceğine inanmış bulunan Türk siyaseti, Osmanlının dağılma dönemi boyunca neredeyse Batı sisteminin bir şablon halinde taklit edilmesinden öte bir kuram üretememiştir. Birinci Paylaşım Savaşı sonunda Niyazi Berkes'e göre bir zorunluluğun sonucu olarak doğan, bize göre ise bu zorunluluğun yanında Mustafa Kemal gibi bir şansı da barındırması sebebiyle kırılma yaratan Kemalizm'e kadar Türk siyaseti bağımsızlıkçı ve kalkınmacı bir çağdaşlaşma bilinci geliştirememiştir. Mustafa Kemal etkisinin ne kadar önemli olduğu, vefatının hemen sonrasında ardıllarının yine Batı kampının çevre ülkesi konumunu kabullenerek görülmüştür. Oysa ki Türk siyasetinin 300 yıllık açmazı kırabilmesinin yegane çözümünün tam bağımsızlık ve emperyalizm tasavvurunun doğru düzlemde değerlendirilmesi ile olacağı Kurtuluş Savaşı sürecinde çok net biçimde ortaya çıkmıştır. Bu vakiya rağmen 1919-1938 döneminin tam bağımsızlık ve anti-emperyalist bakış açısı çarçabuk terk edilerek Türkiye bir çevre ülke olarak potansiyelinin çok altında bir mevkiye mahkum edilmiştir.

Türk Siyasal Düşüncesinin bir başka yapısal sorunu Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden itibaren gelişen emperyalist sömürü sisteminin bir türlü yeterince tahlil edilememiş olmasıdır. Memleketi kalkındırma adına fikir üreten yönetici sınıf, emperyalizmin sömürü dinamiklerine karşı hiçbir tedbir düşünmediği gibi, emperyalizme karşı çıkan sesler ya çok cılız kalmış ya da tam tersine onu teşvik eden ondan nemalanan bir şekil almıştır. Duyun-u Umumiye İdaresi'nin, 1838 Antlaşmasının sonuçları net biçimde ortadayken Osmanlı okullarında son döneme kadar belki de Avrupa'da bile olmayan bir heyecanla liberal ekonomi güzellmeleri yapılabilmektedir. Daha da ilginç, bu sonuçları göremedikleri için yıkılan bir devletin haleflerinin Türkiye Cumhuriyeti döneminde de yine Gümrük Birliği, AB üyeliği esaslı politikaları kurtuluş reçetesi olarak sunabilmesidir. Kapitalizmin geçirdiği dönüşümün ve emperyalizmin şekil değiştirerek küreselleşme adı altında yeni bir paylaşım şeklini dayattığı ortamda, Türk siyaseti büyük oranda liberalleşme, daha fazla liberalleşme ve

tamamıyla liberalleşme dışında çözüm üretememektedir. Ömer Seyfettin'in yukarıda anlattığımız hikayesinde kimliklerinden, dinlerinden, dillerinden vazgeçerek vatan kurtarmayı planlayan Türk elitleri, hikayenin yazıldığı tarihin üzerinden geçen 100 yıl sonunda ulus devletten, tek dil ve tek vatan unsurlarından vazgeçmeye istekli Türk elitleri düşünüldüğünde ne kadar "hayal mahsulü" olabilir?

Bu noktada İdris Küçükömer'e atıfta bulunmak gerekebilir. Yazar *Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma* adlı eserinde Türkiye'nin kapitalistleşmeden çağdaşlaşamayacağını, Kurtuluş Savaşı'nın üretim ilişkilerini değiştirmedikçe bu nedenle de Osmanlı'nın son döneminde olan ekonomik ilişkilerin aynen devam etmesi sebebiyle Kemalizmin bir nevi İttihat ve Terakki devamı olduğu iddiasındadır. Çünkü Küçükömer'e göre devrim halka dayanmamış, halk desteği alamamış ve "yalnızlaşmıştır"

Doğruların arasına serpilmiş yanlışlar olarak tanımlayabileceğimiz bu iddiaların belki de en çarpıcısı Mustafa Kemal ve ekibinin karşılarında bir muhalefete izin vermediğidir. Atatürk'ün devletin başında bulunduğu dönem incelendiğinde bu iddia gülünç kalmaktadır. Çünkü 1925'te Mussolini, 1934'te Hitler'in iktidarı ile başlayan ve 1937'de Franco'nun iktidarıyla devam ederek "aşırılıkçılar çağı" olarak tanımlanan dönem, demokrasilerin değil diktatörlüklerin moda olduğu bir zaman dilimidir. Kurtuluş Savaşı kahramanı ve devletin kurucusu olan Atatürk'ün diktaya gitmesinin önünde hiçbir engel olmadığı gibi teşvik edenler oldukça fazladır. Savaş yıllarında kendisine "Paşam bu iş bu meclisle olmayacak" diyen bir dostuna verdiği cevap Mustafa Kemal'in fikriyatını anlatmakta yeterlidir: "Hayır efendim bu iş ancak bu meclisle olacak. Meclis olmasa biz neyiz ki. Her öfkesine her fırtınasına katlanacağız."

Diğer taraftan Küçükömer 1923-1935 arası isyanların bahane edilerek muhalefetin susturulduğunu ima ederek bu yolla önlerinin kesildiğini ifade etmektedir. Bu anlatı Türkiye Cumhuriyeti Siyasetinin bir başka yapısal sorununu ortaya koymaktadır: Cumhuriyet kendisini yıkmak isteyen akımlara demokratik davranarak kendisini korumayacak mıdır? Küçükömer'in bu konudaki fikrini bilmek mümkün değildir ancak mesela gerçek bir kapitalizm ve sonrasında çağdaşlaşmanın oluşabilmesi için ne yapılmalıydı mesela? Sözelimi bu amaçlara ulaşabilmek için Şeyh Sait İsyanını tertipleyen ve destekleyenler ilk seçimde aday mı gösterilmeliydi? Daha da ötesi Kurtuluş Savaşı'nın Yunan-Kemalist Savaşı olduğu iddiasıdır ki; bu iddia günümüzde de sıkça dile getirilmektedir. Savaşın halka bir ilerleme kazandırmadığı sadece İngilizlerin stratejisi açısından yapıldığı gibi son derece bilimsellikten uzak ve garip bir iddianın sahibidir Küçükömer. Hal böyle ise İngiliz desteğinde Anadolu'yu işgale başlayan Yunanlıları yine İngilizlerin desteklediği Kemalistler yenmiş, ve Marmara bölgesindeki 90 bin İngiliz askeri ile İstanbul Boğazı'na demirli İngiliz donanmasını da yine İngiliz destekli Kemalistler çekilmeye zorlamıştır!

Küçükömer'in iddiaları ve savunularının son derece özgün olduğu bir gerçektir. Merkez Sağ ve Sol olarak takdim edilen akımların emperyalizm ile bağlarını koparmadıkları yukarıda da açıklanmıştı. Sağ tabanı temsil eden kitlelerin iyi yaşam ihtiyaçlarının onları kapitalistleşme sürecinde etkin bir topluluk yaptığı ve emekçi sınıflar olarak sol ile

buluşmaları da kabul edilebilir önerilerdir. Ancak Türkiye’de anti-emperyalizm, Kemalist devrimlerin niteliği ve önemi anlaşılmadan, kalkınmanın ancak ulus devletle gerçekleşebileceği ve kapitalizme; dolayısıyla sosyalizme geçiş için yine ulus devlete gereksinim olduğu anlaşılmadan içselleştirilemez. Düzenin artık biyolojik olarak genlere işlediği ve asla değiştirilemeyeceği teorisine ise herhangi bir açıklama getirilememektedir.

Ancak Küçükömer’in okumalarından Türk siyasetinin Batı ile olan ilişkileri açısından çıkarılabilecek bir başka temel sorun olarak “jakobenizm” meselesi çıkarılabilir. Gerçekten de Türk siyaseti Jakoben bir niteliktedir ve tepeden inmecidir. Bu hastalık, kitlelerin politik örgütlenme ve siyasal pratik geliştirme konularında bir duvar olmuş ve bugüne dek de çözülememiştir. Doğan Avcıoğlu ve Yön Hareketine yapılan belki de en önemli eleştiri darbecilik olarak öne çıkmaktaydı. Gerçekten de Doğan Avcıoğlu çevresinin askeri sınıflarla bir ilişki içerisinde oldukları ve bir müdahale ile Milli Demokratik bir devrimin gerekliliğini iddia ettikleri doğrudur. Ancak buradan hareketle ve yine Küçükömer’in iddialarına cevaben belirtmek gerekir ki bütün devrimler ezici çoğunluklu bir halk hareketine dayanarak değil, onun ileri ve öncü sınıflarıyla yapılmıştır. Karl Marks’ın okumalarından çıkarılan Almanya ya da İngiltere’de bir devrim beklentisi olduğudur. Ancak devrim buralardan değil işçi sınıfının çok daha zayıf olduğu Rusya’dan gelmiştir. Burada ilaveten; Alman sosyalizminin 1900’lü yıllardaki yenilgisi ile Kemalizmin altı okunun parti programında sadece bir simge haline getirilmesi süreçlerinin, karşılıklı olarak incelenmesi gerekliliğini not almak gerekir. Ancak bu yazının konusu değildir. Çin Devriminin öncüsü Mao Uzun Yürüyüşe başladığında etrafındaki kitle Çin halkının çoğunluğu değildir. Fransız Devrimine hakim olan Robbespierre ve Jakobenleri için de benzer bir durum söz konusudur. Özetle tarihi deneyimler devrimleri gerçekleştiren kitlelerin toplumun çoğunluğunu değil ileri ve öncü sınıflarını teşkil ettiğini göstermektedir. Bu bakımdan zaten darbelerin sıklıkla yapıldığı ve cuntaların cirit attığı bir dönemde Avcıoğlu’nun toplumun ilerici kesimi olarak gördüğü asker ve bürokrat elitlere dayanmayı düşünmesinde bir tutarsızlık yoktur. Asıl sorun, devrimin gerçekleştirilmesi ve sonrasında, süreçlere halk kitlelerinin davet edilmesindedir. Yukarıda bahsettiğimiz Türk Siyasetinin jakoben ve tepeden inmeci yapısı sebebiyle Kemalist devrimin gereklerine halk davet edilememiş, devrimlerin anlatılması, aktarılması ve yeni bir toplum yaratılması süreci kısa sürede terk edilmiştir.

Türk Siyasetinin Batı ile yapay ve sorunlu ilişkilerinin bir diğer sonucu siyasal kimlik sorunudur. Batı hegemonyasına coğrafi olarak çok yakın olması sebebiyle batı tarzında tanımlanan siyasal kimlikler Türk siyasetinin evrimsel gelişimini neredeyse durdurmuş görünmektedir. Bu durumun tek istisnası Kemalizm olarak görülse de, bu akımın da kendisini kurtarabilmiş olması tarihsel sürecin Türk modernleşmesi anlamında Anadolu’ya dayattığı bir zorunluluğun ürünü olmasındadır. Kuşkusuz Berkes Kemalist devrimin Türkiye’nin çağdaşlaşma sürecinin zorunlu bir sonucu olduğu iddiasında bu sebeple haklıdır. Ancak Kemalist devrimin hemen ertesinde, 1940’lı yıllardan itibaren Batı ittifakına katılınması, CHP’nin kuruluş felsefesinin en önemli unsurları olan halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ilkelerinin terkedilmesi, kısa zamanda Kemalist ideolojiyi de başarısız kılmış ve Cumhuriyet Devrimlerinin ilerlemesini durdurmuştur. Kısacası Osmanlıdan günümüze miras kalan siyasal kimlik sorunu 1940’lı yıllardan itibaren “CHP Sorunu olarak” şekil değiştirmiştir. Kemalist

olduğu iddiasındaki bu parti son 50 yıl içerisinde dönüşümlerden geçerek bir merkez partisi olmuştur. Ancak siyasal alanda işgal ettiği yer sebebiyle sadece kendi solunun değil, tam olarak durduğu siyasal düzlemin gelişimine de imkan vermemektedir. Demokrasinin sol kanadının kırık olması, sağ kanadın da liberalleşmeyi tamamen bir klişe olarak ele alan lümpen bir muhafazakarlık kolaycılığına kaçmasına ve bu sayede toplumun çoğunluğunu kolayca etkilemesine yol açmaktadır. Hem sağ hem de solda düşünsel bir üretimin olmaması, siyasal ve toplumsal dinamiklerin durağanlaşmasına hatta toplumsal kimlik damarlarının da bozulmasına yol açmıştır. Öyle ki siyasal düzlemde yer alan en “solcu” parti, faşizan retorikleri rahatlıkla savunabilirken, en sağda yer alan parti ülkeyi bölmeyi amaçlayan terör örgütü unsurlarına kucak açabilmektedir. Bir yandan küreselleşmenin sloganı haline gelmiş kimliksiz, devletsiz, ideolojisiz dünya tasavvurları, diğer yandan ise içerideki siyasal kültürün sığılığı Türk çağdaşlaşmasını iğdiş etmeye devam etmektedir.

Büyük potansiyellerin ve tehlikelerin bir arada barındığı dünyada emperyalizm ve kapitalizmin çıkmaza girmeye başladığı gözlemlenmektedir. Emperyalizm, kendisinin tarihi ve kültürel olarak tam karşısında yer alan iki bölgeden biri olan Güney Amerika’da darbeler, müdahaleler ve kapitalist manipülasyon oyunları ile toplumları susturmuş ya da bastırmış görünmektedir. Potansiyeli ve geleneği itibarıyla antiemperyalist olabilecek diğer coğrafya olan Ortadoğu İslam coğrafyasında ise anti komünizm merkezli manipülasyonlar, eğitim, kültür ve din alanındaki dezenformasyonlar ve kimi zaman da doğrudan savaş yoluyla hakim durumdadır. Diğer taraftan ise Sosyalist Çin Halk Cumhuriyeti, kendi kapitalizmini üretmek toplumunun ezici çoğunluğu olan köylülüğü süratle dönüştürmekte ve emperyalist-kapitalist Batının karşısında bir güç odağı olarak yükselmektedir. Son 50 yılda yaşanan baş döndürücü gelişmeler, teknolojik ilerleme ve toplumsal depremler insanlığın yeni bir döneme hazırlandığının işaretlerini vermektedir. Artık ekonomisiyle, medeniyetiyle, ekolojisiyle ve toplumsal ilerleme yönüyle insanlık ve dünyanın emperyalizm-kapitalizmin vahşi saldırılarını kaldıramadığı görünmektedir. İnsanlığın ilerleme sürecindeki bu yeni arayışlarında Türkiye’nin rolü ve yönü ne olacaktır ? En önemli soru budur. Son krizler, savaşlar ve salgınlar göstermiştir ki gerçek ötesi bir politik angajmanın esiri olmaktan bağımsız olarak dünyanın kalkınmacı ve aydınlanmacı ulus devletlere, gelirin adil bölüşümü ve toplum yararına kullanılması ilkelerine; yani kısaca insanlığın temel ve ortak mirasını sürdürebilecek aygıtlara her zamankinden daha fazla ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durum sadece bir temenni değil, şiddetli bir ihtiyaç ve toplumsal zorunluluktan doğan bir talep şeklinde kendini göstermektedir.

Türk siyasetinde belirli sorunlar çok basit çözümlerle halledilmiştir. Örneğin ırk ve etnik kimlik meselesi tek bir cümle ile çözülmüştür. Ne Mutlu Türküm Diyene ifadesi modern anlamda yurttaşlık ve vatanseverlik ilkelerinin çok yalın ve temiz bir anlatımıdır. Vatanseverlik milliyetçilik gibi kana bağlı bir unsur değil aksine toprağa bağlı olduğundan o toprak parçası üzerinde yaşayan tüm unsurları kapsayan insanlığın bulduğu en ileri düşünsel gelişmelerden biridir. Yine aydınlanmanın öncü unsurlarının ulus devletler olduğu, dünyanın renkli ve çok kültürlü yapısının öğretici ve ilerletici etmenleri olduğu ortadayken, küreselleşmenin vaazı olan ülkesiz, kültürsüz, farklılıksız ve bağlantısız dünya düzeni anlayışının sonuçları da aynı derecede açık hale gelmiştir.

Böyle bir dünyada Türk siyasetinin son yılların moda olduğu kadar içeriği boşaltılmış terimiyle “milli” bir niteliğe ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Türkiye’nin tam bağımsız bir ülke ve dünya insanlık ailesinin eşit, onurlu ve hür bir üyesi olabilmesi için, tüm demokrasi tarihi boyunca örselenerek adeta alay edilerek küçümsenen halkçı, toplumcu, kalkınmacı ve vatansever öğelere ihtiyacı bulunmaktadır.